

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in Risâlet Öncesi Hayatı

Fatih TOK*

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in Risâlet Öncesi Hayatı

Özet ► Kur'ân-ı Kerim insanları hidayete erdirmek için bazı peygamberin hayatından çeşitli kesitler sunmuştur. Bu bağlamda genel olarak peygamberlerin tebliğleri ve iman edenlerle inkârcıların mücadeleleri üzerinde durulmuştur. Ancak bazı durumlarda peygamberlerin risalet öncesi hayatlarına da değinilmiştir. Hemen ifade edelim ki peygamberlerin söz konusu dönemdeki tasarrufları bağlayıcı değildir. Bununla birlikte Cenab-ı Hak onlar üzerinden hem peygamberlerine hem de muhataplarına çeşitli mesajlar vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in de risalet öncesi hayatına dair bazı atıflar olduğunu görüyoruz. Bu çerçevede onun kırk yıllık risalet öncesi hayatının dinî, ruhsal, sosyal, kültürel ve eğitimi ile ilgili bazı konulara kısaca temas edilmiştir. İşte bu araştırmada da söz konusu atıfların hangi minvalde ve niçin yapıldığı üzerine bir inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Kur'ân, risalet

The pre-prophetic life of the Prophet (Muhammad) in the Qur'an

Abstract ► The Qur'an has presented various sections of the life of some of the prophets in order to make the people find the true path. In this context, the messages of the prophets and the struggles between the believers and the infidels are generally emphasized. However, the lives of the prophets were also mentioned in some cases. Let me say that what the prophets had done in that period is not binding. However, God Almighty has given various messages to both his prophets and his subjects through mentioning them. Likewise, it is also seen that there are some references to the pre-prophetic life of the Prophet (Muhammad) in the Qur'an. In this framework, some of the issues related to his religious, spiritual, social, cultural and educational aspects of his forty year-preprophetic life are briefly mentioned. In this study, I will examine why and in which manner aforementioned references were made.

Key Words: Muhammad, the Qur'an, prophethood

I. Giriş

Her elçi tebliğ ettiği kitabın öncelikle mümini sonra müfessiri daha sonra da örnek uygulayıcısı olmuştur. Bu bağlamda resullerin hayatlarının bilinmesi ilahi kitapların mesajlarının doğru anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim önceki peygamber ve kavimlerin hayatından birçok örnek kesit sunmuştur. Keza Kur'ân'da Hz. Peygamber'e dair de bilgiler yer almıştır. Hatta onu müminler için üsve-i hasene¹ olarak göstermiş ve ona ittiba ve itaati emretmiştir.² Bundan dolayı da müslüman araştırmacılar Rasulüallah'ın yapıp ettiklerini, söylediklerini hatta söylemediklerini (ikrarları) dahi önem ve özenle incelemeye tabi tutmuşlardır. Zira onun sözleri, filleri ve icrarları yani sünneti müslümanlar için İslam'ın örnek bir tablosu kabul edilmektedir.

Hemen ifade edelim ki buraya kadar dile getirdiğimiz değerlendirmeler Hz. Peygamber'in risâletten sonraki dönemleri için geçerlidir. Bir başka ifadeyle onun, vahyin kontrolüne girdikten sonraki tasarrufları inananlar için ittiba ve itaat mevzuu olarak görülmüştür. Fakat aynı şeyleri onun risâlet öncesi hayatı için söylememiz mümkün değildir. Bununla birlikte Rasulüallah'ın risâlet hayatından daha uzun olan ve onun kişilik ve şahsiyetinin geliştiği kırk yıllık uzun sireti de bir tema olarak göz önünde durmaktadır. İşte bu araştırma, söz konusu dönemin ne anlam ifade ettiğine yönelik Kur'ân penceresinden bir bakış denemesi olacaktır.

Kur'ân-ı Kerim, beşer eli değen önceki kutsal kitaplarda olduğu gibi kendi tebliğcisi olan peygamberinin hayat hikâyesini detaylı bir şekilde anlatma gayreti içerisine girmemiştir. Ayetleri incelediğimizde özellikle peygamberlik öncesine dair bilgilerin çok az olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte çeşitli ayetlerde Rasulüallah'ın farklı yönlerine değinilmektedir. Aslında semavî kitapların bu tür kıssalardaki anlatım tarzları, onlar arasındaki üslup ve muhteva farklarını da ortaya koymaktadır. Zira Kur'ân-ı Kerim ne Hz. Peygamber'in ne de önceki peygamberlerin baştan sona hayat hikâyelerini anlatma gayesi gütmemiştir. Kur'ân-ı Kerim sadece İlahî vahyin nüzulünün genel amacına hizmet edecek kadar ve ona uygun bir üslupla peygamberlerin hayatlarından ve mücadelelerinden kesitler

* ESOGÜ İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ “Andolsun, Allah'ın Resülünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için **güzel bir örnek vardır.**” Ahzâb, 33/21.

² Rasulüallah'a itaat ile ilgili bazı ayet-i kerimeler için bkz. Â-i İmran, 3/31, 32; Nisa, 4/13, 69; Maide, 5/92; Enfal, 8/20; Muhammed, 47/33.

sunmuştur. Tevrat ve İncil'e baktığımızda ise, tıpkı bir tarih kitabı üslubuyla yazılmış peygamber siretleri görmekteyiz. Bu durum bizlere İslam tarihçilerinin Hz. Peygamber'in hayatını (siyer) yazma üslubunu hatırlatmaktadır. Kanaatimiz odur ki, bu husus Tevrat ve İncil'e beşer elinin değmesinin bir alametidir.

Öncelikle belirtelim ki araştırmamızda Rasulü Allah'ın risâlet öncesi hayatını, yalnızca Kur'ân'da verilen bilgiler çerçevesinde inceleyeceğiz. Bu minvalde Kur'ân-ı Kerim'in, Rasulü Allah'ın risâlet öncesine dair neler söylediğini, bunları hangi bağlamda niçin dile getirdiğini, hatta bu ayetlerin hangi mesajlar içerdiğini tespit etmeye çalışacağız.

II. Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatı

A. Dinî Hayatı

Kur'ân-ı Kerim'in incelendiğinde Rasulü Allah'ın kırk yaşından önceki dini hayatına dair iki temel hususa değindiği görülecektir. Bu çerçevede ilk olarak onun, Duhâ suresinde vurgulanan dalalet halinde olmasını, ikinci olarak da farklı surelerde dile getirilen risâlet öncesinde onun herhangi bir kitap beklentisinin ve/veya peygamberlik iddiasının olup olmadığı meselesini ele alacağız.

1. Dalâlette Olması

Risaletin başlangıç dönemlerinde vahyin bir süre kesintiye uğraması üzerine müşrikler "Muhammed terkedildi", "Ey Muhammed! Şeytanı seni terketti" gibi söylemlerde bulunmaya başladılar.³ Bunun üzerine Cenab-ı Hak Duhâ suresini indirerek elçisini asla yalnız bırakmayacağını ilan etti. Bu arada Hz. Peygamber'in yaşadığı hüznü de ona daha önceki nimetlerini hatırlatarak giderdi. Söz konusu nimetlerden biri de Allah tarafından dalâlet halinden kurtarılıp hidayete erdirilmesidir. Bu bağlamda Cenab-ı Hak, "*Seni dalâlette bulup da hidayete erdirmedi mi?*"⁴ buyurmuştur. Özellikle dalalet kelimesinin ıstılahî anlamından dolayı bu

³ Duhâ suresinin nüzul sebebine dair rivayetler için bkz. Bedrettin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzul, Kur'ân Ayetlerinin İniş Sebepleri*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002, II, 954-956.

⁴ Duhâ, 93/7.

ayet üzerinde yani Hz. Peygamber'in dalâlet içerisinde olmasının ne anlama geldiğine dair çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Zira dalâlet kelimesi ile ilgili akla gelen ilk mana, "Haktan yüz çevirip batıla yönelme, ilahi buyruklara aykırı davranma"dır.⁵ Bunun tam karşıtı olarak hidayet kelimesi kullanılmaktadır ki, zaten söz konusu ayet de dalâlet halinden hidayet haline geçişı vurgulamaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bir kelimenin her yerde aynı anlamda veya kavramsal anlamında kullanıldığından bahsetmemiz mümkün değildir. İncelendiğinde görülür ki Kur'ân-ı Kerim'deki bazı kelimeler farklı yerlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu durum ayet-i kerimede geçen hem dalâlet hem de hidayet kavramı için de söz konusudur. Bu hususlarla ilgili "*el-Vucûh ve'n-Nazâir*" adlı bir eser kaleme alan Mukâtil b. Süleyman (150/767), "hüdâ" kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de on yedi, "dalâlet" kelimesinin ise sekiz farklı anlamda (vücûh) kullanıldığını ifade etmiştir.⁶

Rasulullah'ın risâlet öncesinde dalâlet halinde olmasını değerlendiren müfessirlerin, bu hususu farklı şekillerde izah etmeye çalıştıklarını görüyoruz. Öyle ki Fahreddin er-Razi dalâletin yirmi muhtemel manasının olduğundan bahsetmektedir. Bazı müfessirler dalâlet kelimesine "kaybolmak" anlamını vermişler ve söz konusu ayette de Rasulullah'ın çocukken kaybolup bulunmasına işaret edildiğini ifade etmişlerdir. Bu kelimeyi dini boyutuyla ele alan kimi alimler ise, Hz. Peygamber'in işin başında mümin olmadığını ve daha sonra hidayete erdirildiğini dile getirmişlerdir. Buna karşılık Rasulullah'ın hayatı boyunca hidayet üzere olduğunu iddia edenler de olmuştur. Yine söz konusu ayet bağlamında Rasulullah'ın kırk yıl boyunca kavminin dini üzere olduğu, sapkın bir kavim içerisinde bulunduğu veya o günkü halinin dışında bir durumda olup dahidayete erdirildiği şeklinde yorum yapanlar da olmuştur. Ayrıca dalâlet kelimesine cehalet, gaflet gibi manalar verilerek Rasulullah'ın, peygamberlikten, Kur'ân ve muhtevasından

⁵ Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed, er-Ragıp el-İsfehani, *el-Müfredât fi-Garibu'l-Kur'ân*, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, trs., c. II, s 388; Ömer Faruk Harman, "Dalâlet", *DİA*, İstanbul: TDV, 1993, VIII, s. 427.

⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Kitabu'l-Vucûh ve'n-Nazâir*; Tahrir: Ali Özek, İstanbul: İlmî Neşriyat, 1993, s. 13-18; 158-160. Mukâtil b. Süleyman, dalâlet kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de küfür, ayağını kaydırmak, hüsrân, şekâvet, iptal, hata, cehalet ve unutmak gibi anlamlara geldiğini ifade etmiştir. Hidayet kelimesi için ise, beyan, İslam dini, iman, davetçi, marifet, peygamberler ve kitaplar, rüşd, Kur'ân, Tevrat, tevhid, sünnet vs. gibi farklı anlamlar saymıştır.

veya önceki peygamberlerin haberlerinden habersiz, gafil olması şeklinde izahlar yapılmıştır.⁷

Dalâlet kelimesini dinî anlamda yorumlayanlar genelde Kur'ân-ı Kerim'in, "İşte sana da emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola erdirtireceğimiz bir nur yaptık."⁸ ayetini delil getirmişlerdir. Ancak Zemahşerî, "onun kırk yıl kavminin dini üzerinde olduğunu söyleyenlerin kastı, kavmi gibi semaî ilimlerden uzak oluşu ise doğrudur. Fakat onların dini yani küfürleri üzere olduğu kastediliyor ise, Allah korusun. Zira peygamberler hem risâlet öncesinde hem de sonrasında büyük günahlardan ve çirkin, kötü şeylerden mumsudurlar" der.⁹

Allah'ın bazı nimet ve yardımlarının hatırlatıldığı Duhâ suresindeki ayet-i kerimede Rasulü Allah'ın risâletten önceki hali dalâlet, sonraki hali ise hidayet olarak nitelendirilmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi dalâlet kelimesi, kavramsal anlamıyla çerçevesinde hidayetin zıddı olarak dinî bir duruma işaret etmektedir. Bu kelime söz konusu ayet-i kerimede de hidayet kavramının zıddı olarak yer almaktadır. Öte yandan Rasulü Allah'ın peygamberlik öncesinde de kavmi gibi yaşamadığı, putlara tapmadığı, onlar adına kurban kesmediğini de biliyoruz.¹⁰ Bu

⁷ Söz konusu ayet ile ilgili zikredilen görüşler için bkz. et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/923), *Câmiu'l-Beyân an-Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Cize: Dâru Hicr, trs, XXIV, 489-490; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî (333/944), *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne/Tefsîru'l-Mâturîdî*, Thk. Mecdî Bâsellûm, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005, X, 560-561; Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (538/1144), *Tefsîru'l-Keşşâf an-Hakâiki Ğavâmidü't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fi-Vücûhi'l-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, IV, 756; Fahreddin er-Râzi (606/1210), *Me-fatihu'l-Gayb*, Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1994, XXXI, 216-218; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kuraşî ed-Dimeşkî (774/1372), *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, 2. Baskı, Riyad: Dâru Taybe, 1999, VIII, 426-427; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, Sadeleştirenler: Heyet, Azim Dağıtım, İstanbul: 1992, X, 280.

⁸ Şûra, 42/52.

⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 756. Aynı şekilde Maturidî de böyle bir şeyin Hz. Peygamber'e nispet edilmesinin uygun olmayacağını ifade etmektedir. Bkz. Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, X, 561.

¹⁰ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İrfan: İstanbul, 1993, I, 48-49. Hz. Peygamber'in risâlet öncesi dini hayatını inceleyen Derveze ise onun, dönemin hanıfları gibi Hz. İbrahim'den

bağlamda ayet-i kerimenin, Rasulü Allah'ın kitabı, şeriatı, yani Allah'a nasıl iman edeceğini ve kulluk görevini nasıl yerine getireceğini bilmemesine vurgu yaptığını söyleyebiliriz. Zira Rasulü Allah'ın Hira'da inzivaya çekildiğinde herhangi bir şeriate göre ibadet etmediğini,¹¹ bunun yanı sıra insanlara da herhangi bir tebliğde bulunmadığını görüyoruz. Ondaki bu bilmeme, gafil olma hali belli bir şaşkınlık haline dönüşmüştür. Söz konusu ayet-i kerime ise bu durumu dalâlet hali olarak nitelendirmiştir.

2. Kitap ve Peygamberlik Beklentisinin Olmaması

Kur'ân-ı Kerim, Rasulü Allah'ın risâlet öncesi dini hayatına dair bir başka hususa daha temas etmektedir. Bu bağlamda Kasas suresinde Cenab-ı Hak, “*Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyle ise kâfirlere sakın arka çıkma.*”¹² buyurarak, Rasulü Allah'ın kendisine gökten bir kitap incecğine dair herhangi bir beklenti ve ümit içinde olmadığını haber vermektedir. Hatta Hz. Peygamber'den, Kur'ân-ı Kerim'i inkâr eden Mekkelilere; “...*“Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan (Kur'ân'ın inişinden) önce bir ömür (kırk yıl) yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?”*¹³ demesini istemiştir. Bunun anlamı ise, ‘bunca yıldır sizin aranızda yaşadım, sizlerle yedim içtim, ticaret yaptım, aranızda gezdim dolaştım. Bununla birlikte hiçbir zaman bana vahyolunuyor veya ben Allah'ın size gönderdiği bir elçiyim demedim. O yüzden tüm bu tebliğ ettiklerim benim uydurduğum şeyler değildir. Onlar tamamen Allah'ın bana vahyi ve emirleridir’ demektir.

Zikrettiğimiz iki ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre Rasulü Allah, kavminin dini ve sosyal hayatından uzak olmakla birlikte onları ıslah etmek için herhangi bir tebliğ faaliyetine girişmemiştir. Böyle bir amacı olmadığı gibi Allah'tan da

gelen ve şirk unsurları içermeyen bir dini hayat üzere olduğu sonucuna varmıştır. Bkz. İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul: Yarı yay., 2015, 6. Baskı, I, 538.

¹¹ Muhammed b. İsmail el-Buhari (256/869), *Bedü'l-Vahiy*; Thk. Muhammed Zühayr b. Nasır, Daru Tavku'n-Necat, I. Baskı, 1422 h., 3. Rasulü Allah'ın Hira mağarasındaki bu ibadet hali “te-hannüs” olarak ifade edilmektedir. Bu kavram, şekli ve rükunları açıklanmamakla birlikte “taab-büd” yani ibadet etmek olarak anlaşılmaktadır. Dönemin bazı ibadet şekilleri ve Rasulü Allah'ın nasıl ibadet ettiğine dair bazı değerlendirmeler için bkz. İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 541-544.

¹² Kasas, 28/86.

¹³ Yunus, 10/16.

böyle bir görev beklentisi içerisine girmemiştir. O, yalnızca kendisini şirk ve cehalet ortamından uzak tutmaya çalışmıştır. Keza Hz. Peygamber daha önce gelen peygamber ve şeriatlerden de tam olarak haberdar değildi. Anlaşılan o ki Rasulüllah Hira mağarasına bir kitap beklentisi veya peygamber olma arzusuyla değil de, sadece Mekke'nin şirke, zulme, ahlaksızlık ve hukuksuzluğa boğulmuş ortamından uzaklaşmak için gitmiştir.

B. Sosyal Yaşantısı

Siyer kitaplarında genişçe ele alınan Rasulüllah'ın risalet öncesi sosyal hayatıyla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de iki hususiyetin dile getirildiği göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Cenab-ı Hak, onun yaşadığı yetimlik, yoksulluk haline ve ardından da ona olan inayetine değinmektedir.

1. Yetimliği

Yetimlik bir insan için, hele de çocukluk dönemini yaşayan birisi için oldukça zor bir durumdur. Rasulüllah ise çok küçük bir yaştan itibaren bu zorluğu yaşamıştır. Öyle ki Cenâb-ı Hak da onun bu haline ve ona sahip çıkışına Kur'ân-ı Kerim'de yer vermiştir. O, Duhâ suresinde, "*Seni yetim bulup da barındırmadı mı?*"¹⁴ buyurarak, yetim kalan Rasulüllah'a, inayetiyle sahip çıktığını ifade etmiştir. Zira Hz. Peygamber henüz daha doğmadan babası Abdullah'ı, altı yaşına geldiğinde ise annesi Âmine'yi kaybetmiştir. Böylece o daha çocuk yaşta hem anasız hem de babasız, yani yuvasız kalmıştır. Ancak Cenab-ı Hak, peygamberine çeşitli yuvalar açarak daha çocukken ona sahip çıkmıştır.

Babasız dünyaya gelen Rasulüllah'a öncelikle Kureyş kabilesinin lideri durumundaki dedesi Abdulmuttalip sahip çıkmıştır. Dedesinin vefatının ardından ise onu kendi çocuklarından ayrı tutmayan amcası Ebû Talip onun bakımını üstlenmiştir. Hatta amcası yeğenin dinine girmemesi ve Mekke ileri gelenlerinin tehditlerine rağmen risâletten sonra da onu koruyup kollamıştır. Öyle ki amcası vefatına kadar da hiçbir müşrik Rasulüllah'a şiddet uygulamaya veya onu öldürmeye kalkışmamıştır.

¹⁴ Duhâ, 93/6.

Cenâb-ı Hak amcasının vefatından sonra da Medine'yi Hz. Peygamber'e bir barınak kılmıştır. Rasulüallah 622 yılında, Akabe biatında kendisini çocukları, aileleri gibi koruyacaklarına söz veren Medineli Ensar'ın yanına hicret etti.¹⁵ Böylece Allah onu bir kez daha yetim yalnızlığından korumuştur.

Hemen ifade edelim ki Rasulüallah'ın yetim olmasına dair Zemahşeri'nin bi-dat tefsir olarak nitelediği farklı bir yorum daha nakledilmektedir.¹⁶ Buna göre ayet, 'Allah, seni benzersiz, yegâne bir yetim olarak buldu ve koruyup kolladı' manasına gelmektedir. Kanaatimizce bu yorum Taberî'de işaret edilen İbn Mesûd Mushaf'ında yer alan şâz bir kıraate dayanmaktadır. Zira söz konusu kıraatte "يَتِيمًا" lafzı yerinde "عَدِيمًا" ibaresi vardır. Bu bağlamda Elmalı da, tek ve benzersiz veya pek az bulunur kıymetli şeylere de yetim denildiği için ona da bu manaya gelen "dürr-i yetim" sıfatının verildiğini ifade etmektedir.¹⁷

Kanaatimizce ayetteki vurgu Rasulüallah'ın benzersiz bir yetim olmasından ziyade barınmaya muhtaç bir yetimliği ifade etmektedir. Zira hemen üç ayet sonrasında ondan yetimleri incitmemesi istenmektedir.¹⁸ Hz. Peygamber'e verilmek istenen mesaj, yetimliği döneminde Allah nasıl birilerini vesile kılarak ona sahip çıkmışsa, kendisinden de aynı şekilde yetimlere kol kanat gemesi ve onlara sahip çıkmasıdır. Onun hadis-i şeriflerinde yetimlere dair söyledikleri¹⁹ de bu mesajın onun tarafından gayet iyi anlaşıldığını göstermektedir.

Vahyin nüzul döneminde yetimler toplumun en çok mağdur olan kesimlerinden biri olmalı ki, Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de onların haklarını korumaya, onlara destek olmaya yönelik birçok emir ve tavsiyelerde bulunmuştur.²⁰

¹⁵ Söz konusu ayetin tefsirinde onun nasıl barındırıldığına dair yorumlar için bkz. Zemahşeri, *Keşşâf*, IV, 756; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân'il-Azîm*, VIII, 426.

¹⁶ Zemahşeri, *Keşşâf*, IV, 756.

¹⁷ Elmalı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, X, 278.

¹⁸ "Öyleyse yetimi sakın ezme." Duha, 93/9.

¹⁹ Örneğin Rasulüallah şehadet parmağıyla orta parmağını göstererek yetimlerle ilgili, "Ben ve Allah'tan korktuğu takdirde yetime kefil olan kişi, (ahirette) şu ikisi gibiyiz" (Buhari, *Talak*, 25; Müslim, *Zühd*, 24) buyurmuştur.

²⁰ Yetimlerle ilgili bazı ayet-i kerimeler için bkz. Bakara, 2/177, 215, 220; Nisa, 4/2-10, 36; En'am, 6/152; Enfal, 8/41; Haşr, 59/7; İnsan, 76/8; Feccr, 89/17-18; Beled, 90/11-15; Maun, 107/1-3. Vahyin nüzulü döneminde yetimlerin durumu ile ilgili bkz. İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 161-162.

Zira o dönemde kimsesiz ve desteksiz kalan yetimlerin mallarına, miraslarına, kişiliklerine yönelik çeşitli mağduriyetler ortaya çıkmaktaydı. Cenab-ı Allah Rasûlüne kendi yetimliğini hatırlatarak onun toplumdaki bu mağdur ve mazlum kesimi unutmamasını, onların elinden tutmasını istemiştir.

2. Yoksulluğu

Cenâb-ı Hakk'ın Rasûlüllah'ın sosyal hayatına dair bahsettiği ikinci husus ise onun özellikle çocukluk döneminde yaşamış olduğu yoksulluğudur. Bunun karşılığında bahsettiği nimet ise zenginliktir. Duhâ suresindeki ayet-i kerimede Allah (cc), "*Seni yoksul bulup da zengin etmedi mi?*"²¹ buyurmaktadır. Zira yetim kalan Rasûlüllah'a ne babasından ne de annesinden onu zengin kılacak herhangi bir servet kalmamıştı.²² Bu bağlamda o hem bir yetim hem de bir yoksul idi. Ancak Cenab-ı Allah onu hem barındırdı hem de zenginleştirdi.

Yüce Allah'ın, peygamberini zenginleştirmesiyle ilgili tefsir kaynaklarında yer alan yorumlara baktığımızda, öncelikle onu Hatice'nin malıyla veya bahsettiği ganimet mallarıyla zengin kılmasından bahsedildiğini görüyoruz. Bu hususta üçüncü bir görüş olarak ise Allah'ın peygamberini kanaatkâr kılması zikredilmiştir. Zira kanaat en büyük zenginliktir.²³

Kanaatimizce ayet-i kerimede zenginleştirmekten kastedilen mana öncelikle ilk sırada zikredilen hususu (Hz. Hatice'nin mallarını) ifade etmektedir. Zira ikinci husus (ganimet malları) Duhâ suresinin indiği vahyin ilk dönemleri için değil de daha sonraki dönemler için mümkündür. Çünkü Mekke döneminde henüz daha savaş ve ganimet söz konusu değildir. Üçüncü hususu ise Rasûlüllah'ın her dönem sahip olduğu bir haslet olarak zikredebiliriz.

Zikredilen ilk iki hususun hatırlatılmasıyla Cenâb-ı Hak hem peygamberine hem de ashaba çok önemli bir mesaj vermektedir. Zira İslam'ın ilk dönemlerinde hidayete erenlerin büyük bir kısmı fakir, köle ve kimsesiz insanlar yani mustazaf-lardır. Önceki peygamberlerin döneminde olduğu gibi müşriklerin ileri gelenleri yoksul, zayıf, köle ve kimsesiz insanlardan rahatsız oluyorlardı. Bu yüzden Hz.

²¹ Duhâ, 93/8.

²² Babasından bir dişi deve ile bir cariye başka bir şey kalmamıştır. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, X, 281.

²³ Zemahşeri, *Keşşâf*, IV, 756; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, X, 280-281.

Peygamber'le muhatap olduklarında onları yanından kovmasını istiyorlardı.²⁴ İşte böyle bir ortamda nazil olan bu ayetler hem Peygamberini hem de özellikle zengin Müslümanları uyarıyor ve onlardan iman eden fakir, köle ve kimsesiz insanlara sahip çıkmalarını istiyordu.

C. Ruhsal Durumu

Kur'ân-ı Kerim'de Rasulüallah'ın risalet öncesi nasıl bir halet-i ruhiyeye sahip olduğuna dair İnşirah suresinde bazı bilgiler bulabiliyoruz. Söz konusu surenin hemen başında Cenab-ı Hak;

“(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp da seni ferahlatmadık mı? Hatta senin belini kıran yükünü de üzerinden kaldırdık”²⁵

buyurarak, Rasulüallah'ın göğsünün ferahlatılmasından, kendisine ağır gelen, hatta belini kıran bir yükün kaldırılmasından bahsetmektedir. Burada hemen belirtelim ki ayette bahsedilen hususların sadece risâlet öncesine bakan yönü bizim açımızdan önem arz etmektedir.

Tefsir kaynaklarını incelediğimizde ayetlerde yer alan şerh-i sadr ile belini kıran yükün kaldırılması ifadelerinin müfessirler tarafından çeşitli şekillerde yorumlandığını görüyoruz. Kimi müfessirler, bazı nakiller de vererek şerh-i sadrın, Rasulüallah'ın çocukluğunda ve/veya miraç gecesinde göğsünün yarılması (şakk-ı sadr) olayına atıf olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı yorumlarda ise, Rasulüallah'ın göğsü-

²⁴ Rasulüallah onları kovmak gibi bir yola tevessül etmemesine rağmen Cenab-Hak onu şu şekilde uyarmıştır. “Rab'lerinin rızasını isteyerek sabah akşam ona dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zalimlerden olursun.” (En'âm, 6/52); “Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.” (Kehf, 18/28). Keza daha önceki dönemlerde de inkârcıların ileri gelenleri, kendilerine gönderilen peygamberlerden benzer taleplerde bulunmuşlardır. Örneğin Hz. Nuh onların böyle bir talebine karşılık; “Ey kavmim! Eğer ben onları kovarsam, beni Allah'tan kim koruyabilir? Hiç düşünmüyor musunuz?” (Hûd, 11/30) demiştir. Ayrıca bkz. Şuara 26/111-115.

²⁵ İnşirah, 94/1-3.

nün İslam'a, imana, marifetullaha açılması hatta hem cin hem de insanlara peygamber olarak gönderilmesinin zorluğunun giderilmesi olarak değerlendirildiğini görüyoruz.²⁶

Anlaşılan o ki söz konusu surede Rasulüallah'a çok ağır gelen bir yükün kaldırılması ile onun göğsünün ferahlaması arasından bir bağ vardır. Bu durumda ikinci ayette geçen vizr (yük, günah) kelimesinin nasıl anlaşıldığı önem arz etmektedir. Kimi yorumlarda vizr kelimesinden kastedilenin Rasulüh'ün cahiliye dönemi günahlarına ve/veya Fetih suresindeki, "Allah'ın geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlaması için"²⁷ ayetine atıfla sonraki günahlarının affedilmesine işaret edilmektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in risâletin hakkını verememekten duyduğu sıkıntı ya da cahiliye döneminde verilen tüm nimetlere karşılık yaratıcıya nasıl şükredeceğini ve ona nasıl kulluk yapacağını bilememenin verdiği manevi sıkıntı olarak da anlaşılmıştır.²⁸

İnşirah (Şerh) suresinin Duhâ ile birlikte tek bir sure olduğu veya kısa aralıklarla indiği rivayetleri²⁹ ışığında baktığımızda bu surenin ilk ayetini (*Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*), Duhâ suresinin ayetleriyle birlikte okumak mümkündür. Bu bağlamda onun yükünün kaldırılıp göğsünün ferahlatılmasını, cahiliye dönemi sıkıntılarının -onu inzivaya çekilmeye götüren cahiliye insanının şirk dolu tanrı anlayışı, zulüm üzerine bina edilmiş sosyal ve siyasi hayatı, her türlü rezilliğin aleni hale geldiği gayr-ı ahlaki davranışların- İslam'la, nübüvvetle birlikte giderilmesi olarak anlayabiliriz. Tüm bunlar karşısında bir şey yapamamak, neyi nasıl yapacağını bilememek, en önemlisi de Kâbe'nin rabbini tanıyamamak ve O'na hakkıyla kulluk edememek onun kalbinde ağır bir yük haline gelmişti. Ne zaman ki Allah Cebrail'i gönderip ona bu soru ve sorunlarının çözümünü bildirdi, işte ancak o zaman Rasulüallah'ın da göğsü ferahlamış oldu. Ardından

²⁶ Şerh-i sadr ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an-Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXIV, 492; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, X, 564-565; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 759, Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 2-4; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân'il-Azîm*, VIII, 429-430; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, X, 292-294.

²⁷ Fetih, 48/2.

²⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an-Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXIV, 492; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, X, 566; Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 3-4; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân'il-Azîm*, VIII, 429-430; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, X, 297-298.

²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, X, 288.

Rabbi onu hiçbir zaman terk etmediği gibi maddi ve manevi desteğiyle de her zaman onun gönlünü teskin etti.

D. Eğitimi

Öncelikle ifade edelim ki, İslam öncesi dönem her ne kadar “cahiliye” olarak anılıyorsa da bu kavram, söz konusu dönemin insanların bilgi ve kültür seviyelerinden ziyade sosyal ve dini hayatlarını tanımlamak için kullanılmaktadır.³⁰ Zira bahsedilen dönemde okuma yazma bilenler hatta kültür düzeyi yüksek insanlar yanında birer kültür-edebiyat, özellikle de şiir şölenlerine dönüşen panayırlar da vardı.³¹ Bununla birlikte okur yazar ve bilgi düzeyi yüksek insanların sayısı, dönemin imkânları ve şartlarına da bağlı olarak az sayıdaydı.

Hz. Peygamber’in kırk yıl süren risalet öncesi hayatı da yukarıda bahsedilen Mekke şartlarında geçmişti. Bazı ayet-i kerimeler onun vahiy gelmeden önceki bilgi ve kültür düzeyine yönelik atıflarda bulunmaktadır. Aşağıda bu hususa işaret eden bazı ayet-i kerimleri tahlil edip, Hz. Peygamber’in risalet öncesindeki eğitim durumu, genel kültür düzeyi bu bağlamda da ümmî oluşu hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız.

1. Ümmî Olması

Ümmî veya çoğul kalıbıyla ümmiyyûn kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’in altı ayetinde (Araf, 7/157, 158; Bakara, 2/78; Al-i İmran, 3/20, 75; 62/2) geçmektedir. Söz konusu kelimeye, ümm (anne), ümmet (toplum) veya Ümmü’l-Kura (Mekke) lafızlarına nispetle çeşitli anlamlar verilmiştir.³² Müsteşriklerin bu konudaki görüşlerini de dikkate aldığımızda bu husustaki değerlendirmeleri üç grupta toplayabiliriz. Bu bağlamda ümmî olmak; (1) okuma yazma bilmemek (2) ehl-i kitaptan olmamak (3) putperest olmak gibi anlamlara gelmektedir. İlk iki yorum ayetler çerçevesinde müfessirler tarafından dile getirilirken, üçüncü yorum

³⁰ Cahiliye kavramının hangi manada kullanıldığına dair bkz. Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1993, VII, 17-19.

³¹ Cahiliye döneminin eğitim kültür düzeyi ile ilgili geniş bilgi için bkz. İzzet Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, I, 277-312.

³² Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, V, 146; Mehmet Suat Mertoğlu, “Ümmî”, *DİA*, İstanbul: TDV, 2012, XLII, 309.

ise daha çok müsteşriklerce ileri sürülmüştür.³³ Bu bağlamda öncelikle söz konusu ayetleri zikretmek, ardından da bazı değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz.

Tefsir kaynaklarını incelediğimizde çoğu müfessir tarafından;

*“O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”*³⁴

*“Seninle tartışmaya girişirlerse de ki: “Ben, bana uyanlarla birlikte kendi özümü Allah'a teslim ettim.” Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere de ki: “Siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi?” Eğer İslâm'a girerlerse hidayete ermiş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah kullarını hakkıyla görendir.”*³⁵

*“Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, ‘Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur’ demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.”*³⁶

mealindeki üç ayette geçen “ümmîler” kelimesine özellikle “ehl-i kitap olmayan Araplar” anlamının verildiğini görmekteyiz.³⁷ Zira onların Yahudi ve Hristiyanlar gibi ellerinde sosyal ve dinî hayatlarını nasıl tanzim edeceklerine dair bilgi veren herhangi bir kitapları bulunmamaktaydı. Bu yüzden özellikle Yahudiler onları “ümmîler” diye nitelemişlerdir. Bununla birlikte Allah'ın evi olan Kâbe'nin hizmetlileri olan Arapların, atalarının dini olarak niteledikleri çeşitli ibadetleri vardı. Onlar da tıpkı Ehl-i kitap gibi kendilerini İbrahimî geleneğe nispet ediyorlardı. Ancak ellerinde atalarından tevarüs ettikleri herhangi bir kitap, yazı veya bilgi bulunmuyordu.

³³ Mehmet Suat Mertoğlu, “Ümmî”, *DİA*, XLII, 309.

³⁴ Cuma, 62/2.

³⁵ Al-i İmran, 3/20.

³⁶ Al-i İmran, 3/75.

³⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an-Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, V, 288, 51-513; XXII, 626; Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, II, 338, 410; X, 4-5; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 341, 367; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 32; II, 334.

Keza Bakara suresindeki;

*“Bunların bir de ümmî takımı vardır; Kitab’ı (Tevrat’ı) bilmezler. Onların bütün bildikleri bir sürü kuruntulardır. Onlar sadece zanda bulunurlar.”*³⁸

mealindeki ayetteki “ümmîler”den ise “Tevrat’ı okuyup anlamayan, ellerinde kitap olduğu halde ondan gafil olan” bir Yahudi grubun kastedildiği söylenmiştir.³⁹ Söz konusu olan bu topluluk Ehl-i kitaptan olmakla birlikte aynen kitap sahibi olmayan topluluklar (ümmîler) gibi kitaptan bihaber yaşamakta idiler. Bu yüzden de onlar gibi ümmî olarak nitelenmişlerdir.

Son olarak ümmî lafzının tekil olarak geçtiği;

“Onlar, yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur’ân’a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

*De ki: “Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O’ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür. O halde Allah’a ve O’nun sözlerine inanan Resûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.”*⁴⁰

mealindeki ayetlere baktığımızda, bu ayetlerdeki ümmî kavramının doğrudan Rasulüllah’ı işaret ettiğini görürüz. İşin araştırmamız açısından önem arz eden yönü ise, Hz. Peygamber’in risâlet öncesinde de ümmî olarak nitelenmiş olmasıdır. Bu bağlamda bazı tefsir kaynaklarını incelemeye ve Hz. Peygamber’in ümmîliğinden ne anlaşıldığını tespit etmeye çalışacağız.

³⁸ Bakara, 2/78.

³⁹ Taberî, Câmiu’l-Beyân an-Te’vili Âyi’l-Kur’ân, II, 152; Zemahşerî, Keşşâf, I, 158; Mâtürîdî, Te’vilâtü Ehli’s-Sünne, I, 499; Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, III, 148.

⁴⁰ Araf, 7/157, 158.

Zikredilen ayetler bağlamında Rasulü Allah'ın ümmî sıfatıyla ilgili yapılan yorumların özellikle iki husus etrafından toplandığını görmekteyiz. Bunlardan ilkinde, söz konusu ayetlerde onun hatta genel olarak Arap toplumunun okuma yazma bilmediğine,⁴¹ diğerinde ise onun/onların kitap ehli olmadıklarına işaret ettiği vurgulanmaktadır.⁴²

Kaynakları incelediğimizde görüyoruz ki Rasulü Allah'ın okuma yazma bilip bilmemesi hususunda âlimler arasında çeşitli görüş ayrılıkları vardır. Bu bağlamda onun hayatı boyunca okuma yazma bilmediği, mucize olarak öğrendiği, okur-yazar denmeyecek kadar öğrendiği, sadece okumayı ya da yazmayı bildiği yahut da peygamberlikten sonra okuma yazma öğrendiği gibi birçok farklı görüş dile getirilmiştir.⁴³ Hem onun okuma yazmayı bildiğini hem de bilmediğini iddia edenler, dile getirdikleri bu görüşlerini ispat edebilmek için Kur'ân, sünnet ve çeşitli tarihi olaylardan deliller getirmeye çalışmışlardır.⁴⁴

Araştırmamızın konusu olan risâlet öncesi dönemle ilgili genel kanaat ise Rasulü Allah'ın okuma yazma bilmediği şeklindedir.⁴⁵ Bu hususta özellikle, “*Sen şu Kur'ân'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi*”⁴⁶ ayet-i kerimesi delil getirilmiştir. Zaten o günkü Mekke şartlarına baktığımızda yazılı kültür için gerekli olan mektep medrese imkânları ile yazı için gerekli olan malzemelerinin oldukça kıt olduğunu görürüz. Öyle ki bu durum nüzul döneminde Kur'ân-ı Kerim'in yazı ile tespit edilmesine dair nakledilen rivayetlerde de müşahede edilmektedir.⁴⁷

⁴¹ Bu bağlamda Rasulü Allah'tan nakledilen ve kendi toplumunu ümmî olarak niteleyen şöyle bir rivayet de söz konusudur: “*Biz ümmî bir topluluğuz, yazı ve hesabı bilmeyiz.*” Bkz. Buhari, *Savm*, 13; Müslim b. Haccac Ebu'l Hasan el-Kuşeyri (261/875), *Sıyam*, Thk: Muahammed Fuad Abdülbaki, Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, trs., 15.

⁴² Araf suresinin 157 ve 158. Ayetleri bağlamında ümmîlikle ilgili yapılan yorumlar için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an-Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, X, 491-499; Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, V, 54-59; Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, X, 24-26; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 146.

⁴³ Önkal bunları yedi başlık halinde ifade etmiştir. Bkz. Ahmet Önkal, “Hz. Peygamber'in Ümmîliği”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 1975, s. 249.

⁴⁴ Ahmet Önkal, “Hz. Peygamber'in Ümmîliği”, s. 250-257; Remzi Kaya, “Kur'ân'da Hz. Peygamber'in Beşer ve Ümmî Oluşu”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 11, S. 1, 2002, s. 36-41.

⁴⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 46; Ahmet Önkal, “Hz. Peygamber'in Ümmîliği”, s. 260.

⁴⁶ Ankebût, 29/48.

⁴⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 72.

Bilindiği gibi o dönemde Arap toplumunun sosyal ve kültürel hayatında yazılı kültürden ziyade sözlü kültür hâkimdi.

Yeri gelmişken belirtelim ki Rasulü Allah'ın risâlet sonrası hayatında belli bir oranda okuma yazma öğrenmiş olması mümkündür. Ancak bunun ileri derecede bir okur-yazarlık olarak değerlendirilmesi, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda pek de olası görülmemektedir. Zira daha önce de bahsettiğimiz gibi iyi bir eğitim için gerekli olan okuma yazma imkân ve malzemeleri çok sınırlıydı.

Konuyla ilgili ifade edilmesi gereken bir diğer husus ise Rasulü Allah'da bulunan bu ümmîlik vasfının diğer insanlar için olumlu veya olumsuz nasıl bir sıfat olabileceğidir. Ayet-i kerimeleri incelediğimizde görüyoruz ki, ümmîlik özelliğinin herhangi tasvip ve takdir edilen bir yönü yoktur. Zira her iki anlamıyla da yani ne okuma yazma bilmemek ne de İlahi bir kitaptan haberdar olmamak, bir insan için İslam dininin onaylayacağı bir durum değildir. Tam aksine hem Kur'ân-ı Kerim hem de Rasulü Allah ilim sahibi olmayı ve İlahi Kitab'a sımsıkı sarılmayı teşvik etmiştir. Zira daha önce mealini vermiş olduğumuz Cuma sure-sindeki ayet-i kerimede de Cenab-ı Hak, gönderdiği peygamberin ümmî topluma Kitap ve hikmeti öğrettiğinden bahsetmektedir.⁴⁸

2. Geçmişe Dair Bilgisi

Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş peygamberler ile milletlere dair bahisler oldukça geniş yer tutmaktadır.⁴⁹ Hemen ifade edelim ki Rasulü Allah'ın dilinden dökülen bu tür anlatımlar için derin ve geniş bir tarih bilgisi gerekmektedir. Ancak bizler Rasulü Allah'ın risâlet öncesinde okur-yazar olmadığını ya da herhangi bir hoca veya kitaba talebelik etmediğini biliyoruz. Zira daha önce zikri geçen bazı ayetler bu duruma işaret etmişti. Peki, Kur'ân-ı Kerim Rasulü Allah'ın önceki toplumlara dair bilgisi hakkında herhangi bir şey söylemekte midir?

⁴⁸ Cuma, 62/2.

⁴⁹ Kur'ân'ın üçte birinden daha fazlası bir oranının kıssalara dair olduğu görülmektedir. Bu konuda her bir peygamber ve kavim ile ilgili ayrı ayrı oranlar için bkz. Mustafa Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslami İlimler Dergisi*, c. 9, S. 1, 2014, s. 91-93.

Kur'ân-ı Kerim'i baştan sona incelediğimizde özellikle kıssaların anlatıldığı bölümlerde bu hususa değinen bazı ayet-i kerimelerin olduğunu görürüz. Örneğin:

*“Sana bu Kur'ân'ı vahy etmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.”*⁵⁰

*“(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırken de yanlarında değildin.”*⁵¹

*“Ey Muhammed! Mûsâ'ya o emri verdiğimiz zaman sen (vadinin) batı tarafında değildin. (O olayı) görenlerden de değildin. Fakat biz (Mûsâ'dan sonra) birçok nesiller meydana getirdik. Üzerlerinden uzun çağlar geçti. Sen Medyen halkı arasında yaşıyor değildin, âyetlerimizi onlardan okuyup öğreniyor da değildin. Fakat biz (bu haberi) göndereniz. Yine biz (Mûsâ'ya) seslendiğimiz zaman Tûr'un yan tarafında da değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmeyen bir kavmi, düşünüp öğüt alsınlar diye uyarman için (o haberleri) sana bildiriyoruz.”*⁵²

Görüldüğü üzere ayet-i kerimelerde hem Rasulüllah'ın geçmiş toplumlarla ilgili bilgi düzeyine hem de sonradan edindiği bu bilginin kaynağına dair işaretler vardır. Söz konusu ayetlerden anlaşıldığına göre Rasulüllah nübüvvet öncesinde, önceki peygamber veya toplumlara dair Kur'ân'da anlatıldığı şekilde detaylı bir bilgiye sahip değildi. Ancak bu konuda Arap toplumunun aşına olduğu kulaktan duyma bazı bilgileri onun da bilmesi mümkündür. Zira kıssalarda anlatılan birçok husus, Kur'ân'ın ilk muhataplarının bildiği veya az çok duyduğu ama tam doğrusu ve detayını bilmedikleri kişi ve toplumlarla ilgili gelmiştir.⁵³

Cenâb-ı Hak, Rasulüllah'ın, Kur'ân'da anlatıldığı gibi geçmiş toplumlara dair bir bilgisinin olmadığını açıkça ifade etmiştir. Ardından da onun bu konu-

⁵⁰ Yusuf, 12/3

⁵¹ Al-i İmran, 3/44.

⁵² Kasas, 28/44-46.

⁵³ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 295-299; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 52. Baskı, İstanbul: İfav, 2008, s. 214.

larda insanlara sunduğu bilgilerin kaynağını açıklamıştır ki, bu da vahiydir. Böylelikle hem Rasulüllah'ın nübüvveti ispat edilmiş hem de müşriklerin Kur'an-ı Kerim'in kaynağına dair iddialarına cevap verilmiştir. Zira onlar;

*"İnkâr edenler, "Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir" dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. "(Bu Kur'an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır" dediler."*⁵⁴

*"Andolsunki biz onların, "Kur'an'ı ona bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir Arapça'dır."*⁵⁵

ayetlerinde ifade edildiği gibi çeşitli iddialarla insanların zihninde Kur'an-ı Kerim'in kaynağına dair bazı şüpheler oluşturmaya çalışıyorlardı. Allah bu vesileyle onların ortaya attığı bu şüpheleri de gidermiş oluyordu.⁵⁶

Rasulüllah'ın kırk yaşına kadar olan dönemle ilgili eğitim hayatını yukarıda zikredilen ayetler çerçevesinde değerlendirdiğimizde öncelikle onun hem okuma yazma bilmediğini hem de kitap ehli olmayan bir toplumun ferdi olduğunu söyleyebiliriz. Keza o, geçmiş toplumların hayatlarına dair tam ve doğru bir bilgiye sahip değildi. Kur'an-ı Kerim de onun bu hususiyetini vahyin kaynağının bir beşer olmadığına delil getirmiştir. Böylece onun bu konudaki yegane bilgi kaynağının vahiy olduğu belirtilmiştir.

III. Sonuç

Hz. Muhammed Kur'an-ı Kerim'in tebliğ ve tebyin edicisi olmasına rağmen onun risalet öncesi hayatına Kur'an'da az sayıda ayet-i kerimede atıf yapılmıştır. Hatta öyle ki önceki bazı peygamberlerin (Hz. Musa ve Hz. Yusuf) risalet öncesi

⁵⁴ Furkan, 25/4-5.

⁵⁵ Nahl, 16/103.

⁵⁶ Maturidi özellikle Araf, 7/157 ayetinin tefsiri bağlamında onun ümmiliğini, yani okuma yazma bilmemesini nübüvvetin bir ispatı olarak değerlendirmektedir. Bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, V, 54-59.

hayatlarına dair verilen bilgiler daha fazladır. Hâlbuki Hz. Peygamber, altmış üç yıllık hayatının büyük bir bölümü (kırk yılı) risalet öncesinde geçmiştir.

Kur'ân-ı Kerim hiçbir peygamberle ilgili tarihi bilgiler vermek amacıyla değildir. Bu yüzden anlatımlarda yer, zaman ve şahıs isimlerine dair birkaç istisna dışında değinmemiştir. O, yeri geldiğinde irşad, hidayet ve ibret için önceki toplumların hayatlarından bazı kesitleri, gerektiği kadarıyla aktarmıştır. Kur'ân aynı üslubu Hz. Peygamber ve ashâbı ile ilgili bilgiler verirken de kullanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de Rasulü Allah'ın peygamberlik öncesi hayatına dair anlatılanların bir kısmı (yetim, yoksul, şaşkın, kalbin daralması vs.) Allah'ın nimetlerinin hatırlatılması, böylece de hem ona hem de ashabına bazı mesajlar vermeyi amaçlamaktadır. Özellikle Allah'ın onu zor ve sıkıntılı durumlardan kurtarıp rahat ve geniş bir konuma erdirmesine dair yapılan vurgu, Allah'ın peygamberini hiçbir zaman terk etmediğini, bu yüzden O'ndan asla ümit kesmemesini ve verilen bütün bu nimetlere şükretmesini istemektedir. Ayrıca ondan, kendisi gibi yetim, yoksul, dalalette olanlara kol kanat germesini, onları asla terk etmemesini, incitmemesini ve her daim onların yanında olması istenmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Rasulü Allah'ın ümmîliğine ve okur-yazar olmamasına yapılan vurgu ise, özellikle inkârcıların Kur'ân'ın kaynağı hakkındaki iddialarına yönelik bir cevap mahiyetinde zikredilmiştir. Ancak onun bu vasıfları ne övülmekte ne de insanlara örnek birer haslet olarak sunulmaktadır. Yalnızca kitap ehli olmayan ve okuma yazma bilmeyen bir kişiden böylesi bir eserin sadır olmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla da Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından gönderildiği ifade edilmektedir. Böylece inkâr edenlerin sâhir, kâhin, kâzib, şâir ve mecnûn dedikleri Hz. Peygamber üzerinde oluşabilecek şüpheler giderilmekte ve onun nübüvveti ispat edilmiş olmaktadır.

Son olarak belirtelim ki, Kur'ân-ı Kerim insanları hidayete erdirmek için hem önceki peygamberler ve toplulukların hem de Hz. Peygamber ve ashabının hayatından bazı kesitler sunmuştur. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in hayatının büyük bir bölümünü kapsayan risalet öncesine dair bilgiler oldukça azdır. Görünen o ki bu husus Kur'ân'ın kıssalarla ilgili takip ettiği anlatım üslubundan kaynaklanmaktadır. Bu araştırmada da söz konusu bu hususların tespiti ve değerlendirilmesi yapıldı. Böylece hem Kur'ân-ı Kerim hem de Hz. Peygamber ile ilgili yapılan çalışmalara bir nebze katkı sunulmuş oldu.

IV. Kaynakça

- Ahmet Önkal, “Hz. Peygamber’in Ümmiliği”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, 1975.
- Bedrettin Çetiner, *Fatiha’dan Nas’a Esbab-ı Nüzul, Kur’an Ayetlerinin İniş Sebepleri*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002.
- Ebü Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, (310/923), *Câmiu’l-Beyân an-Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Cize: Dâru Hicr, trs.
- Ebu’l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed, er-Ragıp el-İsfehâni, *el-Müfredât fi-Garîbu’l-Kur’ân*, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, trs.
- Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî (333/944), *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne/Tefsîru’l-Mâturîdî*, Thk. Mecdî Bâsellâm, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2005.
- Ebu’l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kuraşî ed-Dimeşkî (774/1372), *Tefsîru’l-Kur’ân’il-Azîm*, Thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, 2. Baskı, Riyad: Dâru Taybe, 1999.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1942), *Hak Dini Kur’an Dili*, Sadeleştirenler: Heyet, Azim Dağıtım, İstanbul: 1992.
- Fahreddin er-Râzi (606/1210), *Mefâtihu’l-Gayb*, Beyrut: Dâru’l-Fikir, 1994.
- İzzet Derveze, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, 6. Baskı, İstanbul: Yarın yay., 2015.
- Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (538/1144), *Tefsîru’l-Keşşâf an-Hakâiki’l-Gâvâmidî’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi-Vücûhi’-Te’vîl*, Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2006.
- Mehmet Suat Mertoğlu, “Ümmî”, *DİA*, İstanbul: TDV, XLII, 2012.
- Muhammed b. İsmail el-Buhari (256/869), *el-Câmiu’s-Sahih*, Thk. Muhammed Zühayr b. Nasır, Daru Tavku’n-Necat, I. Baskı, 1422 h.
- Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İrfan: İstanbul, 1993.
- Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 52. Baskı, İstanbul: İfav, 2008.
- Mukâtil b. Süleyman, *Kitabu’l-Vucûh ve’n-Nazâir*, Tahric: Ali Özek, İstanbul: İlmî Neşriyat, 1993.
- Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *DİA*, İstanbul: TDV, VII, 1993.
- Mustafa Kara, “Kur’an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, *İslami İlimler Dergisi*, c. 9, S. 1, 2014.
- Müslim b. Haccac Ebu’l Hasan el-Kuşeyri (261/875), *el-Câmiu’s-Sahih*, Thk: Muahammed Fuad Abdülbaki, Beyrut: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, trs.
- Ömer Faruk Harman, “Dalâlet”, *DİA*, İstanbul: TDV, VIII, 1993.
- Remzi Kaya, “Kur’an’da Hz. Peygamber’in Beşer ve Ümmî Oluşu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, S. 1, 2002.